

Швецова А.В.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ І ЗАРУБІЖНОЇ КУЛЬТУРИ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.

Як відомо, духовне життя суспільства повинно насамперед визначатись тими актуальними проблемами, від яких залежить його майбутнє. На сьогоднішній день головною проблемою національного розвитку України є побудова дійсно демократичної держави, яка має існувати, за словами А.Лінкольна, як правління народу через народ і для народу. Побудова такої держави вимагає створення громадянського суспільства, яке забезпечило б рівність всіх громадян перед законом (незалежно від їх соціальної та етнічної належності), а також вільний розвиток самочинної особистості в правових межах, встановлених загальнонародною волею. Саме це складає сенс сучасної національної української ідеї і саме ці проблеми мають стати стрижнем духовного розвитку української нації.

Одним із вагомих факторів, які визначають духовне формування сучасної особистості, є дослідження і вивчення проблем національної та всесвітньої культури. Причому, це формування має відбуватися у двох основних напрямках, які пов'язані із специфікою функціонування і розвитку національної ідеї, а також із специфікою самовизначення нації і особистості: по-перше, у культурно-засадничому, а по-друге – у історично-проективному.

Перший виражає відтворення властивих народу чинників, якостей, настанов буття і т.і. У ньому на перший план виходить дослідження і вивчення культурно-історичної традиції та, історично усталеного і унаочненого у наявних формах суспільного існування, сенсу і змісту життя етносу. Як правило, саме цей аспект національно-культурного розвитку українського народу є предметом та основною метою викладання і вивчення такої навчальної дисципліни, як “Українська та зарубіжна культура”.

Дійсно, без минулого досвіду, без вивчення власної культурної спадщини не може здійснюватися подальший національний розвиток. Тому вивчення культурного набутку української нації є необхідною умовою формування національної самосвідомості та розвитку національної ідеї України.

При цьому, якщо звернутися до поширених програм цього курсу, необхідно відзначити їх досить обмежений, можна навіть сказати неісторичний характер. Це пов'язано, перш за все, з акцентуацією уваги в основному на художній культурі та з описовим характером її вивчення. Дійсно, важливо знати характеристики головних художніх стилів, найбільш відомі витвори мистецтва, імена тих, хто їх створив. Але це розмаїття культурних форм, ці фрагменти культурного розвитку мають бути пов'язані з тими особливостями людського життя у його повсякденності, які відображаються в конкретних культурних цінностях. Не можна не погодитися з думкою Є.К.Бистрицького, що “культура – не лише сфера універсальних духовних надбань людства, загальних для всіх людей цінностей, норм і знань. Культура – передусім локальний спосіб буття людей, їхній повсякденний життєвий світ, що утворюється природно-історично та який максимально визначає екзистенційний вимір поведінки та зв'язків у суспільстві – їхні особистісні переживання, розуміння сенсу життя, відчуття остраху смерті, рішучості, їхні людські чесноти (virtue) тощо” (1).

Таким чином, безпосередньою і остаточною дійсністю для людини є її життєвий світ, який складає основу культури і одночасно служить інтегративним виразом всіх культурних форм, культурної реальності взагалі. Тому викладання історії української та зарубіжної культури має спиратися на феномен життєвого світу, що його утворювало українське чи інше, відповідне тематиці, буття. В даному випадку, основою культурного виховання та освіти повинно стати своєрідне “відчуття”, розуміння специфіки того людського життя в цілому, яке спричинило ті чи інші явища художньої культури. Важливо не лише знати витвори мистецтва, але й те, яку вдачу, почуття, поняття, уявлення про життя та про способи вирішення його проблем мали люди, які створювали і сприймали ці пам'ятки художньої культури.

Для того, щоб зрозуміти повноцінно окремі явища культури, необхідно зрозуміти дух цієї культури в цілому, світоглядне та психологічне тло відповідного життя. Саме таке розуміння і підхід до вивчення історії культури суттєво пов'язане з другим, історично-проективним напрямком формування духовного світу сучасної особистості.

Вивчення культурної спадщини, традиційних форм національної культури є необхідною, але не достатньою умовою духовного, а тому й політичного розвитку нації. На проблему невинного завищення ролі традиційної культури багатьма українознавцями та політиками, звертає увагу, зокрема, Б.Чепурко, який відзначає, що “пройшовши чистою свічкою через випробування і гвалт кровожерного матеріалізму і зберігши в цій сумній веремі кочових вавилонів свою святую сутність, українська духовна культура просить захисту від ... самих українців, що, в своєму природному, але незрілому бажанні відродити перетворюють Відродження у виродження... Українська традиція тяжко хвора... Надіятись на самодіяльність народу наївно... Стара безсмертна Україна сьогодні тільки починається” (2).

Народ, нація стверджує себе не лише тим, що відтворює традиційні для неї настанови та складові буття, форми культури. Тому не менш важливою є історико-проективна форма національного самоствердження, завдяки якій відбувається перетворення національного буття і народ стає тим, чим він історично бажає бути.

За словами Х.Ортега-і-Гассета, “нація – це процес націлений на майбутнє” (3). Тому для національної культури, як способу буття нації взагалі, характерна детермінація не стільки минулими та наявними обставинами життя, скільки жаданим майбутнім, історичним проектом. Від доби Нового часу ця історично-проективна детермінація набула вирішального значення для організації і поступу цивілізації. В обширі життя народів вона постала у вигляді національної ідеї, яка не лише містить історичний проект національного майбутнього, але й переглядає та перетворює традиційні для народу чинники буття, акцентуючи на деяких з них, а деяким кладучи край.

Крім того, національна ідея консолідує етнічних індивідів на основах демократії та громадянського правопорядку, у зв'язку з чим національно-культурне виховання, вивчення та розвиток національної культури теж мають бути відповідно визначені.

В цьому відношенні викладання “чисто” художньої культури здається неможливим. Виховання та вчення – це не лише здобуття суми відомостей про щось, а перш за все – формування людського духу, свідомості, і насамперед – вольового чинника. Особливо це важливо для формування *національної* культури та *національного* духу.

Виходячи з розуміння специфіки національної (а не етнічної чи народної) культури, необхідно будувати відповідний навчальний процес. Звичайно, це вимагає досить серйозних, додаткових зусиль від викладачів, їхнього розуміння проблем та перспектив національного розвитку, постійного ознайомлення з сучасною науковою літературою, їхньої власної національно визначеної, активної громадянської і т.і. Але без цього втрачається будь-який сенс культурно-освітнього виховання молоді як представників нації.

Крім того, однією з основних вимог розвитку національної культури, а тому і її дослідження та вивчення, є подолання культуретнічної обмеженості відповідного народу. Причому це не означає відмови від власної культурної самобутності. Національний розвиток аж ніяк не означає нівелювання своєрідних виявів місцевого життя та культури у абстрактній однорідності існування. Навпаки – дійсно національний розвиток забезпечує демократичні умови для культурного та політичного розвитку всіх етносів з метою їхнього згуртування у єдину націю, з єдиною національною волею, у єдиній країні.

При цьому, титульний народ, який стоїть на чолі створення національної демократичної держави та громадянського суспільства, з необхідністю приймає на себе відповідальність не тільки за себе самого, але й за певну землю, країну загалом, за все, що в ній є, і передусім – за всіх людей, котрі в ній мешкають. Саме така відповідальність і її усвідомлення є гарантом того, що суспільство буде розвиватися на дійсно демократичних засадах у єдину націю, без звинувачення титульного народу у націоналізмі (у негативному сенсі цього поняття).

Виходячи з цього, викладання курсу історії культури має бути заснованим на ідеї толерантності – тобто не просто на визнанні етнічно-культурних відмінностей, а, як вважає Є.П.Бистрицький, “сучасна толерантність є терпимістю в ситуації паралельного існування з усім культурно та суспільно інакшим без насильницького уподібнення або ототожнення. Толерантність – це, якщо завгодно, несумісність назавжди” (4). Це особливо важливо, якщо зважити на те, що практично не існує народу, який би історично існував сам по собі. Тому народ і, відповідно, його культура повинні завжди це враховувати задля досягнення національної солідарності.

З цим пов’язаний і інший суттєвий принцип розуміння національного розвитку та національної культури, який полягає в тому, що нація – це необхідний вихід за межу власного національного світу у культурне поле всього Людства, і, насамперед, якщо говорити про українську культуру, – в культурне поле Європи. Адже право національного самовизначення – це культурно-історична (а відтак і економічна, політична, соціальна, духовна) можливість, яка створюється й надається народам певним типом цивілізації, а саме - новоевропейською цивілізацією, або західною в сучасному сенсі слова. В інших цивілізаціях такого права, як універсального, не існує.

Тому при викладанні курсу “Українська і зарубіжна культура” особливу увагу необхідно (крім, безумовно, уваги до української культури) звертати саме на західноєвропейську культуру, аналізувати формування її світоглядних, демократичних, особистісних аспектів, що має на сьогодні безпосереднє відношення до національного розвитку України. Знання світової, насамперед західноєвропейської, культури необхідне для формування у особистості розуміння того, що не “плекання” своїх етнічних особливостей та “розчулення” ними є основою національного майбуття, а свідомо реалізація нацією волі до життя, до майбутнього у культурному обширі всього Людства, на основі тих законів і умов демократії та громадянського суспільства, які були закладені західноєвропейським культурним розвитком і по сьогоднішній день визначають пріоритетні загальнолюдські цінності.

Таким чином, викладання лише фактів художньої світової чи української культури, без аналізу світоглядних, політичних та історичних основ їх розвитку, без аналізу специфіки відповідного життєвого світу, який створює певний тип особистості з її вадами та достоїнствами, без співвіднесення світоглядних аспектів розвитку української культури з ідеями демократії та громадянського суспільства, є не лише суттєвим недоліком духовного розвитку українства, а й тим фактором, який гальмує подолання в українському суспільстві інфантильності, непевності, національної невизначеності і т.і., а таким чином – гальмує національний розвиток України.

1. Бистрицький Є. Конфлікт культур і філософія толерантності // Політ. думка. —1997. – №1. – С. 135.
2. Чепурко Б. Україні: Воскресіння. – Львів: “Слово”, 1991. – С.3-4.
3. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства. – М.: Изд-во “Радуга”, 1991. – С. 208.
4. Бистрицький Є. Конфлікт культур і філософія толерантності // Політ. думка. – 1997. – №1. – С. 139-140.